

Posudek diplomové práce Kateřiny Peškové
Český znakový jazyk v překladech česky psaných formálních textů

Kol. Pešková si záměrně zvolila pro svou diplomovou práci téma, které je velmi obtížné – mj. i proto, že v české odborné literatuře nezpracované. Ani v odborné literatuře zahraniční (snad s výjimkou Stonea) není pro ty aspekty tématu, jež souvisí se znakovým jazykem, taková opora, která by mohla být jako východisko práce bez výhrad přijata. Autorka tak východisko, širší kontext práce, resp. oporu pro své úvahy nad jazykovým s materiálem hledala v různých zdrojích.

Rozumně – a v souladu se zadáním práce – usouvztažnila diplomantka potřebu převodu česky psaných formálních textů do českého znakového jazyka s proměnami komunity českých neslyšících a jejích potřeb, s „novými“ komunikačními sférami, v nichž se český znakový jazyk užívá, i s „novými“ možnostmi komunikace, „komunikace na dálku“. Popisu získaného materiálu českého znakového jazyka vedenému touto perspektivou jsou předrženy dvě kapitoly. Ty svědčí o tom, že autorka se seznámila s celou řadou titulů odborné literatury, jež s tématem práce (někdy dost volně – jako literatura věnovaná různým přístupům k překladu a tlumočení) souvisí; názory v prostudovaných pracích uvedené pak diplomantka reprodukuje, resp. parafrázuje.

Ne vždy jsou bohužel předávané informace přesné - uvedu několik příkladů. Např. pokud jde o výčet funkčních stylů uváděný dle Houžvičkové a Hoffmannové: styly konverzační a „epistorální“ (správně epistolární) jsou ve zdroji uvedeny až mezi styly sekundárními (z nich autorka uvádí jen tyto dva, ne už esejistický nebo náboženský). Hoffmannová nedělí sociální role na „trvalé a dlouhodobé“ (jak je uvedeno v práci na s. 14), ale na trvalé/dlouhodobé a dočasné, u Jelínka (ve vydání 1995) nefiguruje styl ideografický (má být „ideologický“? - se záměnou s Jelínkovou konkurencí znaků jazykových a ideografických?). Ne vždy je rozlišeno mezi reprodukcí / parafrází zdroje a jeho citátem: např. na s. 17 se jako vyznačený citát (s odkazem) nepřesně uvádí „vhodné vyjadřovací prostředky vybíráme pod vlivem znalosti příslušného registru“, ve zdroji je uvedeno: „... vhodné vyjadřovací prostředky vybíráme (anebo naopak adekvátně interpretujeme sdělení, které je nám určeno) pod vlivem znalosti příslušného registru.“ Naopak některé partie, jež se jeví jako parafráze, „reprodukce“ odborné literatury by si zasloužily být uváděny jako citát (příp. s vyznačením vynechávek), např. s. 17 diplomové práce: „Formální registry se neobracejí přímo ke konkrétnímu adresátovi, proto je styl těchto registrů značně neosobní, statický, často se objevuje pasivum bez vyjádření subjektu děje, nominalizace atd. ...“ - ve zdroji: „Formální registry se neobracejí přímo ke konkrétnímu adresátovi, udržují si od něho programovou distanci; proto je jejich styl značně neosobní, statický, strohý, často se objevuje pasivum bez vyjádření subjektu děje, nominalizace apod.“ Podobně i jinde (např. s. 14 ve vymezení konkurenční množiny): Jelínek: „... které pro konkrétní komunikační akt nebo při zobecňování pro různé typy komunikace nabízí jazykový systém“, diplomová práce: „... které pro konkrétní komunikační akt nabízí jazykový systém.“). K těmto problémům srov. ještě např. s. 29, kdy je ve vyznačeném citátu Mathesius „citován“ takto: „Každý jazyk chápe skutečnost podle svého a upravuje ji a zjednodušuje si ji k obrazu svého vlastního systému znaků, věcný překlad z jednoho jazyka do druhého je holá nemožnost.“ Citát z Mathesia by měl po výrazu „systému znaků“ končit. Část po tomto výrazu následující je autorkou doplněna, zřejmě pod vlivem toho, co Mathesius píše o několik řádků níže, nikoliv ovšem o „věcném“, ale o věrném překladu: „Naprostě věrný překlad z jazyka do jazyka je holá

nemožnost.“ (Stranou nechávám další drobné diplomantčino „přidání“ do textu prezentovaného jako vyznačený citát: Mathesius má „upravuje a zjednodušuje si ji“).

Množství (často disparátních) informací, s nímž se autorka zvláště v kap. Základní princip překladu a kritika překladu potýká (a jejichž zařazení zdůvodňuje na s. 27), není v práci uchopeno s autorským nadhledem (názorem, postojem), nějakým jednotčím autorským gestem – a řada informací podaných v této části je svým způsobem zbytná, i proto, že nejsou využity jako nástroj popisu jazykového materiálu. Čtenář by přivítal jistý hodnotící odstup od reprodukováného: při obhajobě by např. bylo užitečné vyložit, jak autorka chápe z Popovičova slovníčku čerpanou (heslo Nepřeložitelnost) informaci reprodukovanou na s. 29: „Popovič považuje nepřeložitelnost za situaci, kdy mezi jazykovými prvky originálu a prvky překladu nedochází k požadované strukturní, lineární ani funkční významové záměně kvůli nedostatku smyslu a konotace.“ Mohla by se autorka vyjádřit zvl. k onomu „nedostatku smyslu a konotace“ - a doložit svůj názor na reprodukováném konkrétním příkladem? Kritický přístup k literatuře by měl být navíc spojený s jednoznačnou informací o tom, jaký přístup (k překladu) autorka zastává, o jaký svou práci s materiálem opírá – a proč. A také, konkrétně, jak je pak v popisu materiálu tohoto přístupu využito. Prosila bych, aby se k tomuto okruhu otázek diplomantka vyslovila při obhajobě.

Prosím také o vyjádření k následujícím otázkám, alespoň k některým z těch, které práce klade.

- Jak vymezit a usouvztažnit pojmy/termíny informace – obsah – význam, s nimiž se v práci pracuje?
- Jak se má k sobě registr a konkurenční množina?
- Jak se v klasických lingvistických pracích definuje aktuální členění – a v čem se od klasického pojetí autorčino pojetí aktuálního členění liší? Na jakém základě (resp. v opoře o jaké práce) řadí autorka aktuální členění do roviny textové kompozice (s. 42aj.)? A jak chápe výpověď (s. 32, 75 aj.)? Jak se staví k tomu (jak rozumí tomu), že se (u Nidy) přičítá neshodnost výchozího a cílového textu mj. „(1) podstatě výpovědi, tedy věcnému obsahu textu...“ (s. 32)?
- Je mathesiovské „Každý jazyk chápe skutečnost podle svého“ skutečně jen otázkou gramatického systému, jak vyplývá z práce (s. 29)?
- Na základě čeho bylo rozhodnuto o terminologické platnosti výrazů sledovaných v popisu materiálu? Tj. konkrétně např.: co určovalo, že výrazy „podjatost“, „pyrotechnik“, „meteorolog“ jsou termíny, a např. výraz „byrokracie“ nikoliv?
- Jak je to s pojetím ekvivalentu? Je-li (s. 39) vymezen jako „prostředek ekvivalentní po stránce významové, věcné, konotační a pragmatické“, je poněkud zvláštní, že se v shromážděných textech hledají „vyjádření, která byla v cílovém textu použita jako ekvivalentní, ale dochází u nich k určitému významovému posunu“; taková vyjádření tedy ve smyslu uvedeného vymezení vlastně ekvivalentní nejsou?
- Bylo by při obhajobě možné rozlišit mezi stereotypním výrazem, dvouslovným spojením a idiomatickým vyjádřením (s. 76) a konkrétně uvést, která z vyjádření popsanych v předchozí partii práce autorka pokládá za idiomatická?
- Bylo by možné na konkrétním příkladu vyložit rozdíl mezi ekvivalencí jazykovou a výrazovou (s. 32)? A v souvislosti s tím ujasnit, proč je Popovičova původní „rovnorodost prvků na jazykové rovině originálu a překladu“ parafrázována jako „rovnost jazykových rovin obou jazyků“? K tomu srov. konstatování, že Popovič rozlišuje výrazovou ekvivalenci „... a jazykovou ekvivalenci, kterou označuje rovnost

jazykových rovin obou jazyků a která souvisí s určováním ekvivalence výrazové“ (s. 32).

Dost možná, že na otázky uvedené výše by nebylo třeba odpovídat, kdyby se v diplomové práci důsledně respektovaly normy odborného stylu, resp. požadavky na odborné vyjadřování kladené (např. věcná správnost, jazyková správnost, přesnost, jednoznačnost vyjádření, explicitní vyjadřování věcně obsahových vztahů, jednota terminologie atd.) – a kdyby zvl. „výkladové“ pasáže (kolísající mezi mnohomluvností a nedopovězeností) před čtenáře nestavěly někdy jen těžko překonatelné překážky.

Alespoň několik příkladů z mnoha: Na s. 37 (nepřesná, byť skoro doslovná parafráze hesla Exotizace v překladu z Popovičova slovníčku): „Stylistické přibližování se překladu kontextem autora a jeho příjemců původního díla na rovině tematických faktů a jejich do textu překladu (Popovič, s. 275).“ Nebo (s. 57 o termínech): „V daném oboru mají tyto výrazy jednoznačný význam, jejich užití je však vázáno na všeobecnou srozumitelnost textu.“ Nebo s. 23 (k editaci): „Nahrávku výsledného textu lze editovat pouze přetlumočením celého úseku textu. Takto bychom asi postupovali při editaci psaného textu, pokud by nebyl k dispozici počítač. Přesto bychom v tomto případě mluvili o překladu.“

K odklonu od požadavků na odborné vyjadřování lze řadit i ne dost explicitní vyjadřování věcně obsahových vztahů: často se využívá juxtapozice (např. s. 26, 23, 37, 39 aj.) nebo šmilauerovských tzv. tasemnicových souvětí (např. s. 41). Další stylizační nedostatky, neobratnosti, nepřesnosti nechávám stranou, stejně jako ta vyjádření, jež srozumitelnosti textu nebrání (typu „... jako vyjádření, které je referuje k smyslově vnímatelným skutečnostem ...“) – těch je v textu nepočítaně, stejně jako problémů typografických; pravopisných problémů je znatelně méně.

Podobně stojí mimo požadavky kladené na odborný styl práce s odbornou literaturou – jak pokud jde o odkazy v textu, tak pokud jde o seznam literatury – uvádím je ve výčtu. Opakovaně (a většinou) nejsou v textu u parafrází odborné literatury uvedeny stránky, z nichž autorka čerpá (možná proto, že primárním zdrojem informací jsou vlastně přehledové práce jiné, např. Čeňková, Gromová aj., jak je „přiznáno“ na s. 27), řada jmen uváděných v textu jako odkazy není uvedena v seznamu literatury, např. Frishberg (v textu chybně jako Frisberg) s. 23, Kade s. 31, Wurm s. 35, Napier, s. 36, k jedné publikaci se v textu opakovaně odkazuje titulem (Současná stylistika, např. s. 40 aj.), u jmen v odkazech chybí datace (např. s. 36, 35). V textu (s. 12) se odkazuje na práci Johnstona a Schembriho, v seznamu literatury figuruje Johnston, v textu je odkaz Nekula 1996, v seznamu literatury u jména Nekula datace uvedena není. Zvláštním způsobem se někdy odkazuje na elektronické publikace (online:pdf, s. 84). Macurová + Mareš nejsou autory publikace Od tvaru k smyslu textu (v abecedně řazeném seznamu literatury figurují mezi jmény Halliday a Hausenblas), řazení prací autorů na M není abecední, v textu se uvádí odkaz Sperber – Wilson, s. 35, v literatuře je Wilson – Sperber (v souvislosti s tím se vyjevuje potíž s přechylováním ženských příjmení: Sperber je žena, s. 35). V seznamu literatury se někde uvádí ISBN, ISSN, někde ne, někde vydání, někde ne, někde plné křestní jméno, někde ne, někde počet stran, někde ne, občas chybí místo vydání nebo vydavatelství, ne důsledně jsou položky v seznamu označeny jako bakalářské a diplomové práce (např. Kubáčková, Lišková), sjednocena nejsou velká písmena v anglických titulech. V seznamu literatury nejsou uvedeny slovníky, jejich zkratky nejsou zahrnuty do seznamu zkratk. Jakobsonova práce o překladu nenesé titul, který je v seznamu literatury uváděn, v bibliografické položce jsou uvedeny stránky, nikoliv však celek, v kterém je studie publikována, chybný titul je uveden také u položky Ong (s. 84). Týž titul je v seznamu literatury uveden dvakrát (s. 85), v seznamu u knižních titulů se uvádějí stránky (s. 85), ne

důsledně se užívá kurzíva (s. 85), u datací v seznamu literatury je uveden index a, b přitom v seznamu nefiguje nebo naopak. Ojedinele se objevuje překlad českého titulu do angličtiny (s. 84), také ojedinele jsou příjmení autorů zapsaná písmeny malými (s. 84). Na s. 86 se odkazuje na CISL 2014, není ovšem jasné, k jaké přednášce.

Výše uvedené problémy jsou zbytečné, chci věřit, že více péče věnované konečné podobě práce by je z větší části odstranilo. Více takové péče by ostatně prospělo i „neodborným“ aspektům textu: Např. na s. 8 jsou formulované „další cíle“ diplomové práce ve výčtu (1) „... započít diskusi o překladu do českého znakového jazyka z psané formy jazyka českého. Dále (2) přispět k pochopení situace českého znakového jazyka ... a formulovat tak východisko pro další práce. V neposlední řadě je zamýšleným přínosem této práce (4) otevření otázky (nových) žánrů/stylů v českém znakovém jazyce, které by bylo třeba popsat.“ I lingvisticky zcela nepoučený čtenář si klade otázku, proč ve výčtu chybí položka (3).

Na druhé straně je třeba některé aspekty diplomové práce (vedle odvahy a nadšení, s nimiž se autorka do zpracování obtížného tématu pustila) ocenit. Na mysli mám především shromáždění rozsáhlého jazykového materiálu a jistě pracný přepis materiálu českého znakového jazyka (přepisu textů nelze než věřit – konečné verze práce neuvádí ani třeba jen vybrané, „vzorové“ ukázky přepsaných textů). Ocenit je třeba také popis některých stránek shromážděného materiálu – i když v souvislosti s tím by adresát diplomové práce přivítal rozhodněji, lingvistickými znalostmi podloženou analýzu, která by nahradila „opatrné“ soudy uvedené obvykle výrazy typu „domníváme se“, „bychom mohli označit/považovat/nahlížet“, „podle mého“ apod. K tomu je třeba dodat, že úsilí, které autorka vynaložila na přepis textů českého znakového jazyka, čtenář konečné podoby práce plně ocenit nemůže: v listinné podobě i v podobě elektronické figuruje jen „prostý“ přepis jednotlivých zpráv (jasné není, proč se od ukázky 22/176 v přepisu neužívají kapitálky), ne už barevná značení (zmíněná na s. 42), která by dokumentovala směr autorčiných úvah. Do konečné podoby práce nejsou zařazeny ani mimořádně zajímavé „mezitexty“, které poskytují vhled do procesu vzniku překladu a zároveň ilustrují reflexi českého znakového jazyka českými neslyšícími. Do práce nezařazený materiál jsem viděla na vlastní oči a jsem přesvědčena o tom, že (i třeba jen nekomentovaný) by mohl být sám o sobě pro úvahy o českém znakovém jazyce, resp. o jeho podobě v „nové“ komunikační sféře nezanedbatelnou inspirací.

Jeden aspekt zadání zůstal v diplomové práci stranou - chybí srovnání textů přeložených a textů tlumočených (autorka to na s. 8 zdůvodňuje rozsahem materiálu a skutečností, že „zkoumaná oblast byla velmi široká“). Je to škoda – takové srovnání by mohlo přispět k úvahám o tom, zda překladové texty v českém znakovém jazyce (publikované v televizních zprávách v českém znakovém jazyce) skutečně zakládají nové styly a žánry (viz s. 8 diplomové práce) – a nebo zda se v nich spíše uplatňuje popovičovská naturalizace, tj. zda spíše vycházejí vstříc úzu užívání českého znakového jazyka v intrakulturní (komunitní) komunikaci. Diplomantka se k tomu vyjadřuje na s. 77: „... vyjádření v českém znakovém jazyce v překladových jednotkách stylový příznak publicistické slovní zásoby nenesou a přibližují se dle našeho názoru spíše vyjadřování typickému pro texty mluvené.“ Znamená to, že užití českého znakového jazyka v překladech česky psaných formálních textů se přibližuje jeho užití v běžné intrakulturní komunikaci?

Závěr: Diplomantka se odvážně rozhodla zpracovat téma v lingvistice českého znakového jazyka nové – soustředila se na texty českého znakového jazyka převáděné z češtiny a existující v komunikační sféře, která je od sféry intrakulturní komunitní komunikace (sféry

„tradičního“ a stále ještě asi primárního užití českého znakového jazyka) poměrně vzdálená. Po stránce obsahové (je-li čtenář ochoten dešifrovat ne vždy jasně, resp. jednoznačně podané informace) a zvl. pokud jde o shromáždění a částečně i zpracování materiálu diplomová práce vyhovuje požadavkům na diplomové práce kladené. Zda vyhovuje i jinak, nechávám na posouzení komise pro obhajoby.

9. června 2015
Alena Macurová

Návrh klasifikace: dobře?